

Κριτική ψυχολογία στην κοιλιά του κτήνους. Παρατηρήσεις από τη Βόρεια Αμερική*

Οι Ηνωμένες Πολιτείες και ο Καναδάς έχουν ιδρύσει τουλάχιστον 5.000 Πανεπιστήμια τα οποία προσφέρουν κάποια μορφή εκπαίδευσης στην επιστημονική ψυχολογία. Αυτό σημαίνει ότι οι περισσότεροι φοιτητές εκτίθενται στις αντικειμενικοποιητικές και εξατομικευτικές προοπτικές που είναι χαρακτηριστικές για τον τρόπο με τον οποίο ο κλάδος αντιμετωπίζει την ανθρώπινη δράση και εμπειρία. Πάνω από μισό εκατομμύριο άτομα στις δυο αυτές χώρες έχουν εκπαιδευθεί προκειμένου να επιτελούν κάποιο είδος ψυχολογικής δραστηριότητας, όπως ατομική αξιολόγηση, χορήγηση δοκιμασιών, συμβουλευτική, αξιολόγηση προγραμμάτων, εκπαίδευση, επιλογή προσωπικού, εξάσκηση κ.ο.κ., είτε σε κάποιο θεσμικό πλαίσιο είτε ιδιωτικά. Στο βαθμό που οι σχετικές θεωρίες, οι ερευνητικές μέθοδοι και οι πρακτικές παρέμβασης είχαν θεωρηθεί από κάποιους λίγους ψυχολόγους ως εκμεταλλευτικές, αποικιακές, ατομικιστικές και αντικειμενικοποιητικές, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι υπήρχε πάντα κάτι που θα μπορούσε να ονομαστεί *κριτική ψυχολογία* στη Βόρεια Αμερική. Γενικά, η κίνηση αυτή υποστηρίχτηκε από ένα ανθρωπιστικό ενδιαφέρον, καθώς και από την αντίληψη ότι τα ανθρώπινα όντα δεν θα έπρεπε, από σεβασμό στην «ελευθερία», τη «συνείδηση» και την «αξιοπρέπεια» τους, να υπόκεινται σε πρακτικές κατάλληλες για τον έλεγχο και το χειρισμό άψυγου υλικού ή ζώων. Αυτό το σημείο θα μπορούσε να θεωρηθεί το σημείο εκκίνησης της βορειοαμερικανικής κριτικής ψυχολογίας από την στιγμή της εμφάνισής της, και είναι θεμελιωμένο εν μέρει σε μια μεταφορά ιουδαίοχριστιανικών αντιλήψεων για την ανθρώπινη φύση προς μια εκκοσμικευμένη κοινωνική επιστήμη. Το θεμελιακό επιχείρημα αφορά την αναζήτηση της κατάλληλης σχέσης μεταξύ «τέχνης» και «ψυχής»¹.

Σήμερα, ωστόσο, ο όρος «κριτική ψυχολογία» χαρακτηρίζει ένα σύνολο πολιτικών ενδιαφερόντων τα οποία δεν είχαν αναπτυχθεί ιδιαίτερα στις ανθρωπιστικές ψυχολογίες των δεκαετιών του 1960 και 1970. Οι ανθρωπιστικές προσεγγίσεις αναπτύχθηκαν στη Βόρεια Αμερική προκειμένου να αντιταχθούν στην αιτιοκρατία της ψυχανάλυσης και του συμπερι-

Ο Tod Sloan είναι καθηγητής και πρόεδρος του Τμήματος Συμβουλευτικής Ψυχολογίας στο Lewis and Clark College του Portland/Oregon στις ΗΠΑ.

Η Stephanie Austin είναι μεταδιδάκτορική ερευνήτρια και ασχολείται με ζητήματα υγείας γυναικών στο «Ontario Breast Cancer Community Research Initiative of Sunnybrook» και στο «Women's Health Sciences Centre and the University of Toronto».

*Η μετάφραση από τα αγγλικά έγινε από τον Σταύρο Ψαρουδάκη και τους επιμελητές του αφιερώματος.

φορισμού. Κατά το μεγαλύτερο μέρος του 20ού αιώνα οι λίγοι βορειοαμερικανοί ψυχολόγοι που υποστήριζαν προοδευτικές, μαρξιστικές, σοσιαλιστικές ή άλλες αριστερές απόψεις τις εφάρμοσαν στα πεδία τους, όπου εντόπιζαν και τις σημαντικότερες ανεπάρκειες. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ένας μεγάλος αριθμός από τους ιστορικά πρώτους προοδευτικούς κοινωνικούς ψυχολόγους σε κάποιο βαθμό εμπνεύστηκε από ευρωπαϊκά σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά κινήματα. Κάποιοι από αυτούς μετακινήθηκαν στην Αμερική από την Ευρώπη για να διαφύγουν από το φασισμό. Άλλοι ανατράφηκαν σε περιοχές όπως ο κεντροδυτικός Καναδάς και οι κεντροδυτικές Ηνωμένες Πολιτείες, όπου πολλοί σκανδιναβοί αγρότες στις αρχές του 20ού αιώνα καλλιεργούσαν σοσιαλιστικές αντιλήψεις. Σημαντικές διαφορές φαίνεται να υπάρχουν ανάμεσα στους εκκινούμενους από πολιτικά κίνητρα ψυχολόγους των δεκαετιών του 1950 και του 1960 και εκείνους των δεκαετιών του 1980 και του 1990. Οι προγενέστεροι κοινωνικοί ψυχολόγοι μελέτησαν, μεταξύ άλλων, τον κομποφορισμό, τον αυταρχισμό και την προκατάληψη ως κοινωνικοψυχολογικές δυναμικές που σχετίζονται με διαφορές ισχύος. Οι μεταγενέστεροι στηρίχθηκαν στην υπόθεση ότι ο κλάδος της ψυχολογίας αποτελούσε ο ίδιος μέρος του προβλήματος και γι' αυτόν το λόγο αποπειράθηκαν να καταδείξουν ότι, προάγοντας τον ατομικισμό, επιτελούσε ιδεολογική λειτουργία συμβάλλοντας στη διατήρηση της καπιταλιστικής ηγεμονίας.

Για τους σκοπούς αυτού του άρθρου θα διαπραγματευτούμε πρωτίστως εκείνες τις δραστηριότητες οι οποίες χαρακτηρίστηκαν ρητά ως «κριτική ψυχολογία» και αναδύθηκαν τις δεκαετίες 1980 και 1990 στη Βόρεια Αμερική ως συνθέσεις ή ως συμπήγματα διαφόρων κριτικών τάσεων εντός της ακαδημαϊκής ψυχολογίας. Κατανοούμε την κριτική ψυχολογία ως μια στρατηγική που στοχεύει στην πολιτικοποίηση όλων των επιμέρους κλάδων της ψυχολογίας. Η κριτική ψυχολογία μπορεί να αντιμετωπιστεί ως ένας μετα-κλάδος διότι καθιστά τον κλάδο της ψυχολογίας ικανό να αποτιμήσει κριτικά τις ηθικές και πολιτικές συνέπειές του, κυρίως έτσι όπως αυτές σχετίζονται με την ανθρώπινη ευημερία (Prilleltensky 1994). Η κριτική ψυχολογία εστιάζεται στο μετασχηματισμό του κλάδου της ψυχολογίας, προκειμένου να προαχθεί η χειραφέτηση των υποκειμένων μέσα στην κοινωνία. Σε αυτό το άρθρο δεν θα διαπραγματευτούμε το έργο πολλών ψυχολόγων, οι οποίοι, βασιζόμενοι στις καλές προθέσεις τους, έχουν χρησιμοποιήσει έννοιες και πρακτικές της κυρίαρχης ψυχολογίας για την προαγωγή της ειρήνης και της κοινωνικής δικαιοσύνης, δεδομένου ότι αυτές οι μορφές δράσης διέπονται από ένα αρκετά διαφορετικό πνεύμα απ' αυτό που γνωρίζουμε εδώ ως κριτική ψυχολογία. Στο παρόν άρθρο στηριζόμαστε στην προσωπική και ακαδημαϊκή εμπειρία μας, καθώς και στα αποτελέσματα μιας θεμελιακής αξιολόγησης της κριτικής ψυχολογίας, έρευνα η οποία διεξήχθη από τη δεύτερη συνσυγγραφέα το 1999 με την υποστήριξη και υπό την εποπτεία του Isaac Prilleltensky.

Ιστορικά, άμεσες συνδιαλλαγές μεταξύ διαφόρων εκφράσεων της κριτικής ψυχολογίας σε διάφορα μέρη του κόσμου πραγματοποιούνταν κυρίως σε ατομικό επίπεδο. Αυτό υπήρξε καθοριστικό και για την ανάδυση της κριτικής ψυχολογίας στη Βόρεια Αμερική. Για παράδειγμα, οι επιμελητές του πρώτου εγχειριδίου κριτικής ψυχολογίας (Fox & Prilleltensky 1997)² συναντήθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και ξεκίνησαν το Δίκτυο Ριζοσπαστικής Ψυχολογίας (Radical Psychology Network). Αργότερα, αναπτύχθηκε η συνεργασία των Prilleltensky και Nelson (2002) στο Wilfrid Laurier University στον Καναδά, όπου δίδα-

σκαν και οι δύο. Αυτοί οι δύο συγγραφείς έστρεψαν την προσοχή τους στο να κάνουν τις έννοιες της κριτικής ψυχολογίας προσβάσιμες σε φοιτητές και εργάστηκαν για τη μεταφορά των εννοιών και μορφών κριτικής σε ιδέες για έμπρακτη δράση σε διάφορα πλαίσια. Ο τόμος που επιμελήθηκαν οι Fox & Prilleltensky (1997) περιλαμβάνει μια συλλογή δοκιμίων γραμμένων από γνωστούς ακαδημαϊκούς της κριτικής ψυχολογίας, πολλοί από τους οποίους έχουν την έδρα τους στη Βόρεια Αμερική. Αποτελείται από μια πρώτη ενότητα που ονομάζεται «κριτικές επισκοπήσεις»³, η οποία περιλαμβάνει κεφάλαια σχετικά με τις αξίες και τις παραδοχές στην ψυχολογία, τις πολιτικές διαστάσεις της ιστορίας της ψυχολογίας, τα μεθοδολογικά ζητήματα και την ποιοτική έρευνα, τους ηθικούς προβληματισμούς και τον τρόπο με τον οποίο γίνεται κατανοητή και εφαρμόζεται η κριτική ψυχολογία. Η ενότητα που ονομάζεται «ο κριτικός στίβος» παρουσιάζει την κατάσταση που υπάρχει σε διάφορους υποκλάδους της ψυχολογίας αναφορικά με την κριτική ψυχολογία: στην κλινική ψυχολογία, στην αναπτυξιακή, στην κοινωνική, στην κοινοτική, στην ψυχολογία των ομοφυλοφίλων, στη διαπολιτισμική, στην πολιτική, καθώς και στην ψυχολογία της προσωπικότητας, της ευφύιας και τη νομική ψυχολογία. Η τρίτη ενότητα παρουσιάζει «κριτικές θεωρίες», δίνοντας έμφαση στις φεμινιστικές ψυχολογίες και στις ψυχολογίες του λόγου, στην κριτική θεωρία, στο μεταμοντερνισμό και στην ερμηνευτική. Η τελευταία ενότητα περιέχει κάποιους κριτικούς αναστοχασμούς σχετικά με την κατάσταση της κριτικής ψυχολογίας και την κατεύθυνση ανάπτυξης της ιδιαίτερα στη Βόρεια Αμερική. Το πιο πρόσφατο βιβλίο των Prilleltensky & Nelson (2002) γράφτηκε επίσης για ανθρώπους για τους οποίους η κριτική ψυχολογία αποτελεί ακόμη πρόσφατο αντικείμενο. Οι συγγραφείς επιχείρησαν να συγγράψουν ένα βιβλίο το οποίο θα παρείχε στους αναγνώστες πρακτικές προτάσεις για το πώς η κριτική ψυχολογία μπορεί να εφαρμοστεί σ' ένα φάσμα διαφορετικών πλαισίων. Το πρώτο μέρος του βιβλίου παρουσιάζει θεμελιακές έννοιες της κριτικής ψυχολογίας. Το δεύτερο αποτελεί μια διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους οι ψυχολόγοι θα μπορούσαν να εκπαιδευτούν πιο κριτικά ως επιμορφωτές και παιδαγωγοί, ερευνητές, αλλά και στη συγκεκριμένη τους εργασία. Στο τρίτο μέρος του βιβλίου οι συγγραφείς παρουσιάζουν τρόπους με τους οποίους μπορεί να εφαρμοστεί κάποιος την κριτική ψυχολογία ως κλινικός, συμβουλευτικός, κοινωνικός ψυχολόγος ή ως ψυχολόγος της υγείας. Το τελευταίο μέρος παρουσιάζει προτάσεις και δυνατότητες για την ανάπτυξη της κριτικής ψυχολογίας σε διάφορα πλαίσια.

Ένα άλλο παράδειγμα του ηγετικού ρόλου συγκεκριμένων ατόμων-κλειδιά τα οποία προώθησαν την κριτική ψυχολογία στη Βόρεια Αμερική είναι ο Tod Sloan, ο οποίος ασχολήθηκε με τη θεωρία προσωπικότητας στο Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν και ταξίδεψε το 1983 από το Πανεπιστήμιο της Τάλας της Οκλαχόμας στο Παρίσι και στο Βερολίνο, προκειμένου να πάρει συνεντεύξεις από μαρξιστές θεωρητικούς της προσωπικότητας και της υποκειμενικότητας. Συνάντησε τον Λυσιέν Σεβ, συγγραφέα του *Marxisme et la théorie de la personnalité* (1969) και του πήρε συνέντευξη⁴. Στο Παρίσι, ο Sloan παρακολούθησε επίσης σεμινάρια του σοσιαλιστή ψυχαναλύτη Gérard Mendel και συζήτησε επί μακρόν με τον Slavoj Zizek, ο οποίος είχε μόλις ολοκληρώσει μια διατριβή στη λακανική ψυχανάλυση. Στο Βερολίνο ο Sloan συναντήθηκε με τον Κλάους Χόλτκαμπ και προσφέρθηκε να βοηθήσει στη μετάφραση του σημαντικού βιβλίου του *Grundlegung der Psychologie* (Θεμελίωση της Ψυχολογίας). Λόγω του μεγέθους και της πολυπλοκότητας του βιβλίου, καθώς και της μικρής

αγοράς γι' αυτό στη Βόρεια Αμερική, η μετάφραση αυτού του έργου δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Ωστόσο, ο Charles Tolman από το Πανεπιστήμιο της Βικτόριας, στη Βικτόρια του Καναδά, δούλεψε εκτενώς στο Βερολίνο με τον Χόλτζκαμπ και άλλους κριτικούς ψυχολόγους, και, αργότερα, υπήρξε ο σημαντικότερος μεταφραστής στα αγγλικά της σχολής του Βερολίνου της *Κριτικής Ψυχολογίας* (βλ. Tolman 1994). Ο Thomas Teo είναι ένας κριτικός ψυχολόγος με σπουδές στη Γερμανία που αργότερα έγινε μέλος Δ.Ε.Π. στο Πανεπιστήμιο του Γιόρκ στο Τορόντο του Καναδά. Ο ίδιος δημοσίευσε έργα στην αγγλική γλώσσα σχετικά με τη συμβολή του Κλάους Χόλτζκαμπ και της Γερμανικής κριτικής ψυχολογίας (Teo 1998).

Το Ίντερνετ κατέστησε δυνατό το διάλογο και τη συνδιαλλαγή μεταξύ των κριτικών ψυχολόγων, για παράδειγμα μέσω των καταλόγων e-mail του Radical Psychology Network και του Critical Psychology Network. Μέσω του διαδικτύου έγινε η διάδοση των προσκλήσεων για προτάσεις κείμενων τόσο για το βιβλίο *Critical Psychology: Voices for Change* (Sloan 2000), όσο και για το πρώτο βορειοαμερικανικό συνέδριο κριτικής ψυχολογίας στο Μοντερέν της Καλιφόρνιας το 2001. Ένα μείζον επίτευγμα του συνεδρίου στο Μοντερέν ήταν το Μανιφέστο για την Κοινοτική Κριτική Ψυχολογία, το οποίο επιχειρηματολογούσε υπέρ της επιστροφής στον αρχικό στόχο της κοινοτικής ψυχολογίας –τον μετασχηματισμό του συστήματος– και κατονόμασε ειδικές αναγκαίες αλλαγές στα εκπαιδευτικά προγράμματα. Τα ηλεκτρονικά δίκτυα χρησιμοποιήθηκαν, επίσης, για τη στρατολόγηση συμμετεχόντων στη θεμελιακή αξιολόγηση του πεδίου της κριτικής ψυχολογίας παγκοσμίως, την οποία ανέλαβαν η Austin και ο Prilleltensky (Austin & Prilleltensky 2001a, 2001b· Prilleltensky & Austin 2001).

Κάποιοι βορειοαμερικανοί κριτικοί ψυχολόγοι επηρεάστηκαν από τη «Θεολογία» και την «Ψυχολογία της Απελευθέρωσης» στη Λατινική Αμερική. Το εκτεταμένο έργο της Brinton Lykes για στη σχέση του κοινωνικού φύλου και του πολιτισμού μεταξύ των γυναικών Μάγια στη Γουατεμάλα, για παράδειγμα, είναι προφανώς επηρεασμένο από την ανάγνωση, την έρευνα και την εμπλοκή της με τις έννοιες και τις πρακτικές της Ψυχολογίας της Απελευθέρωσης (Lykes 2001). Η επιρροή αυτή ασκείται, γενικά, μέσα από τα προγράμματα σπουδών στις παιδαγωγικές επιστήμες, στις οποίες μελετάται το έργο του Πάολο Φρέιρε ως ένα είδος κριτικής παιδαγωγικής. Η λατινοαμερικάνικη κοινοτική-κοινωνική ψυχολογία δέχθηκε, επίσης, κάποια επίδραση από τους κλάδους της Κοινοτικής Ψυχολογίας της American Psychological Association και της Canadian Psychological Association. Και, επίσης, πολλοί ψυχολόγοι που συμμετείχαν στην πολιτική αλληλεγγύη με τη Λατινική Αμερική εμπνεύστηκαν από το έργο και το παράδειγμα του κοινωνικού ψυχολόγου και ιησουΐτη ιερέα Ιγκνάσιο Μάρτιν-Μπαρό (Ignacio Martín-Baró), ο οποίος δολοφονήθηκε από σαλβαδοριανούς στρατιώτες το 1989. Ένα ετήσιο συνέδριο στην Κοινωνική Ψυχολογία της Απελευθέρωσης διοργανώνεται από το 1997 σε διαφορετικές λατινοαμερικάνικες πόλεις και οι εκατοντάδες φοιτητές/-τριες που συμμετέχουν στα εν λόγω συνέδρια σαφώς σχεδιάζουν να εντάξουν τα ζητήματα των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της κοινωνικής δικαιοσύνης στην εργασία τους ως ψυχολόγοι.

Κατά την άποψή μας, η κριτική ψυχολογία υφίσταται στις Ηνωμένες Πολιτείες και τον Καναδά πρωτίστως εξαιτίας των διανοητικών ρευμάτων από την Ευρώπη και τη Λατινική Αμερική. Πολλοί σημαντικοί κριτικοί ψυχολόγοι που έζησαν στην Ευρώπη και τη Λατινική

Αμερική έχουν επίσης αφιερώσει σημαντικό μέρος της καριέρας τους δουλεύοντας στη Β. Αμερική. Καθιστά αυτό το γεγονός τη μορφή της κριτικής τους ψυχολογίας «γηνινή» για τη Β. Αμερική; Δεδομένου ότι η Β. Αμερική συγκροτήθηκε σχεδόν αποκλειστικά από μετανάστες, μέσα από γενιές μετακινήσεων και εκτοπίσεων, είναι επιπλέον δύσκολο να εντοπίσουμε μια βορειοαμερικανική «ουσία» στην κριτική ψυχολογία. Αντί να παρουσιάσουμε μια ουσιοκρατική θεώρηση της βορειοαμερικανικής κριτικής ψυχολογίας, σ' αυτό το άρθρο επιχειρούμε να αναλύσουμε αυτά που έχουν πραγματοποιηθεί στην βορειοαμερικανική ψυχολογία μέσα από μια κριτική προοπτική και να τονίσουμε τα όσα πρέπει ακόμα να γίνουν.

Η μικρής έκτασης κριτική ψυχολογία που αναπτύσσεται στη Β. Αμερική επηρεάστηκε από μια έμφαση στη θεωρητική και φιλοσοφική εκπαίδευση σε πανεπιστημιακά προγράμματα σπουδών. Για παράδειγμα, ένα πρόγραμμα προπτυχιακών σπουδών αφιερωμένο στην ιστορική και θεωρητική ψυχολογία στο Πανεπιστήμιο του Γιορκ στο Τορόντο του Καναδά ιδρύθηκε τη δεκαετία του 1960, και ένα πρόγραμμα ιστορίας της ψυχολογίας άρχισε περίπου την ίδια εποχή στο Πανεπιστήμιο του Νιου Χάμσαϊρ των Ηνωμένων Πολιτειών. Πιο πρόσφατα, στη δεκαετία του 1990, το Πανεπιστήμιο του Κάλγκαρυ στην Αλμπέρτα του Καναδά συγκρότησε ένα προπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών στη θεωρητική και φιλοσοφική ψυχολογία. Αυτά τα ιδρύματα φιλοξενούν τις ακαδημαϊκές έδρες εξειδικευμένων επιστημονικών περιοδικών όπως το *Journal of the History of the Behavioural Sciences*, το οποίο επιμελείται ο Raymond Fancher στο Γιορκ, το *Theory and Psychology*, με επιμελητή τον Hank Stam στο Κάλγκαρυ, αλλά, επίσης, και σημαντικούς κριτικούς πανεπιστημιακούς, όπως ο Kurt Danziger (Danziger 1990). Επαγγελματικές ενώσεις όπως η *Cheiron: Association of the History of the Behavioural Sciences* και η *International Society for Theoretical Psychology* οργανώνουν τακτικά συνέδρια και στη Β. Αμερική.

Στα κριτικά-ιστορικά έργα τα οποία εξετάζουν τις κοινωνικές και πολιτικές επιδράσεις της ψυχολογίας ως επαγγέλματος περιλαμβάνεται ένα πρόσφατο βιβλίο, με επιμελητές τους Pickren και Dewsbury (2002), όπου ανατυπώνονται κεφάλαια που είχαν γραφτεί από βορειοαμερικανούς ψυχολόγους με κριτικές απόψεις. Παραδείγματα κεφαλαίων που περιλαμβάνονται σε μια ενότητα αφιερωμένη στην ψυχολογία και το δημόσιο συμφέρον είναι: η ανεργία, η πολιτική και η ιστορία της οργανωμένης ψυχολογίας· πολιτισμικά πλαίσια και επιστημονική μεταβολή στην ψυχολογία· μια «μη-κοινωνική» ψυχολογία και μια κλινική ψυχολογία με λάθος κατεύθυνση· οι προβληματικές σχέσεις της ψυχολογίας με την ψυχανάλυση, 1909-1960· αξιολογώντας την ηθική κληρονομιά της ψυχολογίας μέσα από τις εγκαταλελειμμένες ουτοπίες μας· τοποθετώντας τις γυναίκες στην ιστορία της ψυχολογίας: οι πρώτες αμερικανίδες γυναίκες ψυχολόγοι· ο E. G. Boring και ο αντισημιτισμός στην αμερικανική ψυχολογία, 1923-1953· επαναπλαισιώνοντας τον Kenneth B. Clark: μια αφροκεντρική προοπτική στην παράδοση κληρονομιά ενός ψυχολόγου-ακτιβιστή προτύπου (Pickren & Dewsbury 2002).

Το πρώτο Συνέδριο για τις Κριτικές και Ποιοτικές Προσεγγίσεις στην Ψυχολογία της Υγείας πραγματοποιήθηκε στον Καναδά, στο Memorial University of Newfoundland το 1999. Αυτή η συνάντηση έφερε κοντά πολλούς ψυχολόγους που διεξάγουν με κριτική ματιά ποιοτική έρευνα σε πλαίσια παροχής υπηρεσιών υγείας απ' όλη τη Β. Αμερική και διεθνώς (βλ. ως καναδικό παράδειγμα, Gray, James, Manthorne, Gould & Fitch 2004). Το συνέδριο

πραγματοποιείται κάθε δύο χρόνια. Οι ερευνητές που συμμετείχαν στις εργασίες αυτού του συνεδρίου έχουν σχηματίσει μια λίστα ηλεκτρονικού ταχυδρομίου και μια επαγγελματική ένωση που ονομάστηκε *International Society for Critical Health Psychology*.

Η κριτική ψυχολογία μέσα από την προοπτική των ιθαγενών λαών της Β. Αμερικής μόλις που αρχίζει να πραγματοποιείται, και προωθείται συχνά από λευκούς ψυχολόγους (Chataway 1998, in progress; Walsh-Bowers & Johnson 2002). Στη βορειοαμερικανική ψυχολογία έχουν σημειωθεί κάποιες κριτικές αντιδράσεις σε ακραίες μορφές ψυχολογικής παρέμβασης, όπως για παράδειγμα η θεραπεία με ηλεκτροσόκ (Weitz 1986; Carroni 1992) και ο απροκάλυπτος ρατσισμός στην ψυχολογία (Teo 1999; Bhatia 2002). Ωστόσο, αισθανόμαστε ακόμα βαθιά ανησυχία για τη συνεχιζόμενη έλλειψη επισταμένης εξέτασης των ψυχολογικών εννοιών, μεθόδων και πρακτικών την οποία επιδεικνύουν φοιτητές και όσοι ασχολούνται εφαρμοσμένα με την ψυχολογία στον Καναδά και τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Είναι πιθανώς σωστό να επισημανθεί ότι μεγάλο μέρος των βορειοαμερικανικών εργασιών που στην Αγγλία, την Αυστραλία και τη Νότια Αφρική θα αποκαλούνταν «κριτική ψυχολογία» διεξάγεται εδώ σε πανεπιστημιακά τμήματα γυναικείων ή πολιτισμικών σπουδών και μόνο σε μεμονωμένες περιπτώσεις από ανθρώπους που έχουν επαγγελματική εκπαίδευση στην ψυχολογία. Οι περιορισμοί και τα συστήματα επιβράβευσης στην ακαδημαϊκή ψυχολογία αφήνουν, για παράδειγμα, μόνο μικρά περιθώρια σε ποιοτικές, φεμινιστικές, ψυχαναλυτικές, μεταδομιστικές έρευνες δράσης. Αυτό σημαίνει ότι μεγάλο μέρος των κριτικών δραστηριοτήτων πραγματοποιείται από κλινικούς ψυχολόγους εκτός του πανεπιστημιακού χώρου ή από ψυχολόγους που εδρεύουν σε παιδαγωγικές σχολές ή σε άλλα διεπιστημονικά προγράμματα. Απ' ό,τι έχουμε παρατηρήσει, οι ψυχολόγοι του κυρίαρχου ρεύματος στη Β. Αμερική έχουν δώσει ελάχιστη προσοχή στις συντριπτικές κριτικές του κλάδου τους που κυκλοφορούν παγκοσμίως. Ακόμα και οι βορειοαμερικανοί οπαδοί της φεμινιστικής ψυχολογίας δεν έχουν προχωρήσει πολύ στο να δημιουργήσουν πεδίο για ένα ευρύτερο φάσμα θεωρητικών και μεθοδολογικών παραδειγμάτων στην έρευνά τους. Έχουν ιδρύσει ξεχωριστά περιοδικά, όπως το *Psychology of Women Quarterly*, στο οποίο ακόμα επικρατεί η έρευνα που διεξάγεται με ποσοτικές μεθόδους. Έπειτα από πολλά χρόνια κινητοποιήσεων και προάσπισης των δικαιωμάτων των γυναικών, οι φεμινιστές/-στριες ψυχολόγοι έχουν ιδρύσει επαγγελματικές ενώσεις, όπως η *Ένωση για τις Γυναίκες και την Ψυχολογία* (Association for Women and Psychology – AWP) και τον *Κλάδο για τις Γυναίκες και την Ψυχολογία* (Section on Women and Psychology – SWAP) στον Καναδά. Επίσης, διοργανώνουν συνέδρια, όπως το Συνέδριο για την Ποιοτική Έρευνα στην Ψυχολογία, το οποίο διεξάγεται κάθε δύο χρόνια στο City University of New York, και το Συνέδριο για το Κοινωνικό Φύλο, τη Σεξουαλικότητα και την Υγεία που πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 2004. Αυτό το συνέδριο διοργανώθηκε από μια φεμινίστρια ψυχολόγο με έδρα σε Τμήμα Γυναικείων Σπουδών στον Καναδά.

Οι βορειοαμερικανοί κριτικοί ψυχολόγοι, έχοντας ξεκινήσει αρχικά απολίτικα και στη συνέχεια αντλώντας από εξωτερικές διανοητικές πηγές, είχαν ελάχιστη άμεση σύνδεση με κοινωνικά και πολιτικά κινήματα. Μια αξιοσημείωτη εξαίρεση είναι η Naomi Weisstein της οποίας η εμπλοκή στο δεύτερο φεμινιστικό κύμα των Ηνωμένων Πολιτειών επεκτάθηκε πέρα από τον ακαδημαϊκό φεμινισμό και την ακαδημαϊκή ψυχολογία (Weisstein 1971). Αν

και η Weisstein και άλλοι προσπαθούσαν επί δεκαετίες να ηγηθούν στο πεδίο της ψυχολογίας με το παράδειγμά τους, η αλλαγή στον κλάδο μας εξακολουθεί να είναι αργή. Σε συναντήσεις και στα συνέδρια τα τελευταία χρόνια οι βορειοαμερικανοί κριτικοί ψυχολόγοι έχουν αναγνωρίσει ότι ο χρόνος για κριτική δίχως δράση τελειώνει. Πολλοί κριτικά προσανατολισμένοι ψυχολόγοι στη Β. Αμερική ασχολούνται εντατικά με την εκπόνηση επαγγελματικών ρόλων που κινούνται πέρα από την επιδιόρθωση και την προσαρμογή και συμβάλουν πιο άμεσα στον κοινωνικό μετασχηματισμό (βλ. για παράδειγμα www.psyaact.org). Ο PsyACT είναι ένας συνασπισμός, βασισμένος στο διαδίκτυο, που στοχεύει στην υπέρβαση των ορίων των κλάδων μεταξύ των ψυχαναλυτών, ψυχοθεραπευτών, συμβουλευτικών ψυχολόγων, ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών, προκειμένου να εστιαστούν οι δράσεις στη μείωση της φτώχειας.

Η τρέχουσα έμφαση στη συμμετοχική έρευνα-δράση φαίνεται πολλά υποσχόμενη, από την άποψη ότι θα μπορούσε να βοηθήσει στη δημιουργία συνδέσμων, αν όχι με ευρύτερα κινήματα, τουλάχιστον με τοπικούς κοινοτικούς αγώνες. Όπως δήλωσε ένας από τους συμμετέχοντες στην αξιολόγηση της κριτικής ψυχολογίας, την οποία διεξήγαγε η δεύτερη συν-συγγραφέας, «ξοδεύουμε πολύ χρόνο κοιτάζοντας τους εαυτούς μας αντί να κοιτάμε τους ανθρώπους στους οποίους εμείς οι κριτικοί ψυχολόγοι θα έπρεπε να είμαστε υπόλογοι». Για να το θέσουμε πρακτικά, εάν η δουλειά ενός κριτικού ψυχολόγου περιλαμβάνει την συνεργασία με μια κοινοτική ομάδα για να καταπολεμήσει τη φτώχεια, θα πρέπει να έχει καθημερινά στο νου του την ανάγκη να κάνει συγκεκριμένα βήματα, προκειμένου να βελτιώσει την πρόσβαση των ανθρώπων σε ικανοποιητική υγειονομική περιθαλψη, σε απασχόληση με νόημα, όπως επίσης και σε προσβάσιμη, ασφαλή, οικονομική και διαρκή στέγαση. Ο κριτικός ψυχολόγος θα πρέπει, επίσης, να έχει υπόψη του τη σημασία της ανάπτυξης θεωριών και εννοιολογικών πλαισίων παρέμβασης για να εργαστεί στην κατεύθυνση της ανάσχεσης της φτώχειας στην κοινότητα. Τόσο οι θεωρητικές όσο και οι πρακτικές δραστηριότητες έχουν ως στόχο τη βελτίωση των συνθηκών ζωής των ανθρώπων με τους οποίους δουλεύουμε.

Έχουν εκπονηθεί σχέδια για συνασπισμούς ψυχολόγων και συμβούλων για τη δημιουργία συμμαχιών με κοινότητες και κοινωνικά κινήματα, που θα μπορούσαμε να ακολουθήσουμε στα πλαίσια της δέσμευσής μας για την κοινωνική αλλαγή. Όπως αναφέρθηκε πιο πριν, ένα μανιφέστο για την κριτική κοινοτική ψυχολογία ετοιμάστηκε στο συνέδριο κριτικής ψυχολογίας στο Μοντερέυ και κυκλοφόρησε στα ακαδημαϊκά δίκτυα το 2001. Εάν τεθεί σε εφαρμογή, οι ψυχολόγοι-ακτιβιστές θα αυξηθούν στη Β. Αμερική. Σημαντική πρόοδος γίνεται σε αυτή την κατεύθυνση στο νέο μεταπτυχιακό πρόγραμμα για την Κοινοτική Έρευνα και Δράση, στο οποίο προεδρεύει ο Isaac Prilleltensky και το οποίο εδρεύει στο Vanderbilt University στο Τενεσί. Καθηγητές και φοιτητές μερμούν να σκεφτούν σχετικά με το πώς η διεπιστημονική έρευνα δράσης τους μπορεί να συμβάλει στον κοινωνικό μετασχηματισμό. Οι φοιτητές επι πτυχίο στο θεωρητικά προσανατολισμένο μεταπτυχιακό πρόγραμμα κλινικής ψυχολογίας στο Duquesne University στην Πενσυλβάνια διοργανώνουν ένα συνέδριο κριτικής ψυχολογίας το 2005 για να υποστηρίξουν τους βορειοαμερικανούς συναδέλφους φοιτητές τους. Δεν υπάρχουν, ωστόσο, ακαδημαϊκά προγράμματα σπουδών που να φέρουν τον τίτλο «κριτική ψυχολογία», όπως υπάρχουν, για παράδειγμα, στο Ηνω-

μένο Βασίλειο και την Αυστραλία. Επίσης, δεν υπάρχει ακόμη επίσημη ένωση κριτικής ψυχολογίας στη Β. Αμερική.

Ο κατακερματισμός στην ψυχολογία είναι πολύ δύσκολο να ξεπεραστεί και φαίνεται ότι αποτελεί ακόμη σημαντικό εμπόδιο για τη δημιουργία ενός συνεκτικού κινήματος κριτικής ψυχολογίας στη Β. Αμερική. Για να διαμορφώσετε μια εικόνα αυτού του διχαστικού κατακερματισμού, αναλογιστείτε το εξής: υπάρχουν στην πράξη ξεχωριστές ομάδες προάσπισης κοινωνικών συμφερόντων, που ονομάζονται *Ψυχαναλυτές για την Κοινωνική Υπευθυνότητα*, *Ψυχοθεραπευτές και Λειτουργοί Ψυχικής Υγείας για την Κοινωνική Υπευθυνότητα*, *Ψυχολόγοι για την Κοινωνική Υπευθυνότητα*, και *Σύμβουλοι για την Κοινωνική Δικαιοσύνη*. Μεταξύ αυτών των ομάδων υπάρχει πολύ μικρός συντονισμός, αν ακόμα υπάρχει και αυτός. Έπειτα, υπάρχουν οι πανεπιστημιακές ομάδες, όπως η *Εταιρεία για την Ψυχανάλυση του Πολιτισμού και της Κοινωνίας*, η *Εταιρεία για την Ψυχολογική Μελέτη Κοινωνικών Ζητημάτων*, η *Εταιρεία για την Κοινωνική Έρευνα και Δράση*, ο *Κλάδος Κοινωνικής Ψυχολογίας κ.ο.κ.*

Η ανίχνευση των εμποδίων που δεν επιτρέπουν στην κριτική ψυχολογία να αναπτυχθεί στη Β. Αμερική συνιστά πρόκληση και απαιτεί ενδελεχή εκτίμηση πολλών και πολύπλοκων κοινωνικών, ιστορικών, οικονομικών και πολιτικών παραγόντων. Πιστεύουμε ότι πέρα από την απουσία σύνδεσης μεταξύ των ομάδων με παραπλήσιους στόχους και την επικάλυψη των προσπαθειών υπάρχει ένα ακόμα φαινόμενο που αξίζει να διερευνηθεί. Διαισθάνεται κανείς ότι οι άφθονοι πόροι των βορειοαμερικανικών πανεπιστημίων έχουν επιτρέψει στην ιδεολογική μηχανή να εφαρμόσει την αρχή «διαίρει και βασίλευε», αποκόπτοντας τους πανεπιστημιακούς και τους κλινικούς ψυχολόγους από τα κοινωνικά κινήματα, κρατώντάς τους βολεμένους σε ευχάριστα πανεπιστημιακά περιβάλλοντα και απομονωμένους σε κλινικά γραφεία, απαιτώντας απ' αυτούς να παράγουν «επιστημονικιστικές» δημοσιεύσεις ή ατομικιστικές προσεγγίσεις παρέμβασης. Το συχνά μη αντιλαμβανόμενο προνόμιο που έχουμε ως πανεπιστημιακοί, να καθόμαστε δηλαδή μπροστά στους υπολογιστές μας και να παίζουμε με λέξεις και ιδέες, θα πρέπει να εξεταστεί εντός του παρόντος κοινωνικοπολιτικού πλαισίου, όπου η ελευθερία του ενός επιτυγχάνεται σε βάρος της ελευθερίας πολλών άλλων. Η απροθυμία μας να αμφισβητήσουμε θεσμούς και δομές, όπως για παράδειγμα το πανεπιστήμιο, το οποίο συμμετέχει στο να εξαναγκάζονται άνθρωποι να ζούνε στη φτώχεια και στο περιθώριο, η απροθυμία μας, λοιπόν, συμβάλλει και αυτή στην ανισότητα (Rosa 1997). Η φούσκα προνομίων μέσα από την οποία οι πανεπιστημιακοί αναστοχάζονται υπο-στηρίζεται από τους λιγότερο προνομιούχους ανθρώπους που αγωνίζονται καθημερινά για να εξασφαλίσουν τα στοιχειώδη (Gill 1995· Kitzinger 1997). Από αυτή την σκοπιά, ακόμα και η κριτική ψυχολογία στη Β. Αμερική έχει λειτουργήσει πρώτιστα ως ενίσχυση του συγκεκριμένου στάτους κβο. Παρατηρούμε σημάδια ότι κάτι κινείται, αλλά αυτές οι πρωτοβουλίες είναι θαμμένες βαθιά στην «κοιλιά του κτήνους» και είναι δύσκολο να ξέρουμε αν θα τις προσέξει κανείς.

Σημειώσεις

1. Σ.τ.Μ.: αυτές οι ελληνικές προέλευσης λέξεις χρησιμοποιούνται επίσης και στο αγγλικό κείμενο.
2. Σ.τ.Μ.: Ο σύλλογικός αυτός τόμος πρόσφατα (2003) μεταφράστηκε και εκδόθηκε στα ελληνικά.
3. Στα σημεία που αναφέρονται σε αυτό τον τόμο ακολουθούμε την απόδοση των όρων στην ελληνική έκδοσή του.
4. Για τη συνέντευξη αυτή βλ. Sloan (1987).

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Austin, S. & Prilleltensky, I. (2001a). «Contemporary debates in critical psychology: Dialectics and syntheses». *Australian Psychologist* 36, 75-80.
- (2001b). «Diverse origins, common aims: The challenge of critical psychology». *Radical Psychology* 2 (2).
- Bhatia, S. (2002). «Orientalism in Euro-American and Indian psychology: Historical representations of "Natives" in colonial and postcolonial contexts». *History of Psychology* 5 (4), 376-398.
- Capponi, P. (1992). *Upstairs in the Crazy House: The Life of a Psychiatric Survivor*. Toronto, ON: Viking Press.
- Chataway (in progress) *Imposed democracy: Decolonization, culture, and the struggle for justice*. New York University/University of Toronto Presses.
- Chataway, C.J. (1998). «Native Canada: The promise of research». *History and Philosophy of Psychology Bulletin* 10 (1), 17-20.
- Danziger, K. (1990). *Constructing the subject: Historical origins of psychological research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fox, D. and Prilleltensky, I. (επιμ.) (1997). *Critical psychology: An introduction*. London: Sage.
- Gill, R. (1995). «Relativism, reflexivity and politics: Interrogating discourse analysis from a feminist perspective». Στο S. Wilkinson and C. Kitzinger (επιμ.) *Feminism and discourse: Psychological perspectives* (σσ. 165-186). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Gray, R., James, P., Manthorne, J., Gould, J. & Fitch, M. (2004). «A consultation with Canadian rural women with breast cancer». *Health Expectations* 7, 40-50.
- Kitzinger, C. (1997). «Lesbian and gay psychology: A critical analysis». Στο D. Fox and I. Prilleltensky (επιμ.), *Critical psychology: An introduction* (σσ. 202-216). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Lykes, B.M. (2001). «Human rights violations as structural violence». Στο D.J. Christie & R.V. Wagner (επιμ.), *Peace, conflict, and violence: Peace psychology for the 21st century* (σσ. 158-167). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Martín-Baró, I. (1994). *Writings for a liberation psychology*. A. Aron and S. Come (επιμ.) Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Pickren, W. & Dewsbury, D. (επιμ.) (2002). *Evolving Perspectives on the History of Psychology*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Pickren, W. (2002). «The legacy of Kenneth B. Clark to the APA: The Board of Social and Ethical Responsibility for Psychology». *American Psychologist* 57 (1), 51-59.
- (2004). «Between the Cup of Principle and the Lip of Practice: Ethnic Minorities and American Psychology», 1966-1980. *History of Psychology* 7 (1), 45-64.
- Prilleltensky, I. & Austin, S. (2001). «Critical psychology for critical action». *International Journal of Critical Psychology* 2, 39-60.
- Prilleltensky, I. & Nelson, G. (2002). *Doing psychology critically: Making a difference in diverse settings*. New York: Palgrave Macmillan.
- Prilleltensky, I. (1994). *The morals and politics of psychology: Psychological discourse and the status quo*. Albany, N-Y: State University of New-York Press.
- Rosa, A. C. (1997). *The courage to change: Salvadoran stories of personal and social transformation*. Unpublished Master's Thesis, Wilfrid Laurier University, Waterloo, Ontario, Canada.
- Sloan, T. (1987). «Lucien Seve: Foundations for a critical theory of personality». *Perspectives in Personality* 2, 125-142.

——— (επιμ.) (2000). *Critical psychology: Voices for change*. London: Macmillan.

Teo, T. (1998). «Klaus Holzkamp and the rise and decline of German critical psychology». *History of Psychology* 1, 235-253.

Teo, T. (1999). «Methodologies of critical psychology: Illustrations from the field of racism». *Annual Review of Critical Psychology* 1, 119-134.

Tolman, C. (1994). *Psychology, Society, and subjectivity: An introduction to German critical psychology*. London: Routledge.

Walsh-Bowers, R. & Johnson, P. (2002). «Introducing mainstream psychology to Native students whose feet are in two vessels». *Canadian Journal of Native Studies* 22, 121-135.

Weisstein, N. (1971). «Psychology constructs the female». *Journal of Social Education* 35, 362-373.

Weitz, D. (1986). «How mental hospitals make people mad: A memoir of "queen street."» *Issues in Radical Therapy*, 12 (3), 28-31, 40-43.